

Bokens omslag med bilden av en bronsstatyett som enligt författaren anses föreställa asa-guden Oden. Identifikationen grundar sig dock enbart på att den ena ögonbålan förefaller vara tom; alla Odens övriga attribut, som korparna och spjutet, saknas – och att den mänskäreliknande form som kröner figuren ska föreställa ”stora horn” är högst tveksamt.

Dick Harrison: *Tusen år i Uppåkra. En järnåldersmetropols uppgång och fall*. Forum, Stockholm 2022. ISBN 978-91-3750-097-3. Inbunden, 320 sidor.

Den senaste i den långa raden av böcker med Dick Harrison som författare handlar om Uppåkra, dvs. den stora och rika järnåldersbosättning som ägde bestånd från tiden före Kristi födelse och fram till början av 1000-talet. Belägen bara några kilometer söder om nuvarande Lund var det uppenbarligen ett högst betydande maktcentrum, stort som en stad, med hallar, tempel, hantverkshus och gårdar, och långt större än de mera kända, samtida handelsplatserna Birka och Hedeby. Trots att inte ens en procent av området nu grävt ut är fynden så rika och spektakulära att man frågar sig hur det kan komma sig att man inte tidigare uppmärksammat platsen. För åtminstone sedan 1930-talet har det varit känt att här fanns något helt exceptionellt.

Förklaringen är lika enkel som nedslående: ett storslaget skandinaviskt maktcentrum i Skåne passade inte in i den svenska nationella historieskrivningen. Skåne blev svenskt först på 1600-talet och något som överflyglade de mytomspunna Birka och Uppsala som svenska centralorter under järnåldern var per definition ointressant ur ett stockholmsperspektiv. Harrison går inte närmare in på orsakerna, men under min egen utbildning i arkeologi på 1970-talet besökte vi Uppåkra och det berättades hursom man gång på gång ansökt om statliga medel för utgrävningar men ständigt fått avslag. Samma ointresse för det skånska materialet upplevde jag själv när jag skulle skriva en uppsats om bronsåldersbosättningarna på Bjärehalvön. I huvudstadens arkiv och museer var utgrävningsrapporter och fynd inte bara svåra att hitta utan ofta förkomna, och något aktivt intresse för forskning på det gammeldanska området fanns det överhuvud taget inte. Det slutade med att projektet lades ned och jag valde en annan forskarbana.

När undersökningarna av Uppåkra väl kom igång på 1990-talet hade den mälardalsfixerade historieuppfattningen försvagats, men det var likväl med privata medel som karteringar och grävningar finansierades. Fyndmaterialet visade sig då snabbt inte bara motsvara utan långt överträffa arkeologernas förväntningar; inte minst bosättningens och kultplatsens kontinuitet saknar nordeuropeiska motsvarigheter. Att den sammanhållna bosättningen omfatta-

Glasskål med dekor i s.k. överfångsteknik, sannolikt tillverkad i dagens Ukraina eller Rumänien på 500-talet, funnen invid kulthusets – "temples" – eldstad. Foto Historiska museet vid Lunds universitet.

de 40–45 hektar (att jämföra med Birkas 7 och Hedeby's 24) visste man sedan tidigare, men nu växte antalet fynd snabbt till över 35.000. Bland dem finns mynt från när och fjärran och lyxiga importvaror av glas men också lokala produkter som keramik, kammar och smycken. Den uppgift som Harrison ställer sig är helt enkelt att försöka ge den anonyma staden en position i historien, en identitet, "med hjälp av de arkeologiska fynden och med de kunskaper vi har om handel, hantverk, vardagsliv, religion och maktutövning i järnålderns Europa". Här kan konstateras att ikonografisk analys inte ingår i författarens verktygslåda.

I stort sett kan man säga att Harrison lyckas i sin föresats. Tyvärr är de kunskaper vi har om de faktiska förhållandena i Norden under den aktuella perioden så få och så opålitliga att det är mest gammal skåpmat som presenteras och ofta nog hamnar Uppåkra alldeles i bakgrunden. I början av boken refereras de mest spektakulära utgrävningsresultaten med självklart fokus på långhusen ("hallarna"), kulhuset ("templet") och de fynd som gjordes i eller i direkt anslutning till dem. Det är relativt handfast. Sedan följer sammanställningar av vad man vet om järnålderskulturen på en rad olika områden, mer eller mindre geografiskt närbelägna. Inte sällan blir utflykterna så långa att de nästan helt tappar kontakten med järnåldersmetropolen ifråga. Under rubriken "Fimbulvintern" ägnas exempelvis 4-5 sidor de nödår som följde vulkanutbrottet år 536,

men vad som huvudsakligen avhandlas är frågan om och hur katastrofen inverkade på det västliga romarrikets sammanbrott, inte Uppåkra. Överhuvud taget lyser klimatförändringarna och deras konsekvenser annars med sin närmast totala frånvaro i texten.

Alla de gamla vanliga källskrifterna – i första hand de isländska sagorna och de olika krönikeskrifterna – tröskas igenom på längden och på tvären i jakt på ledtrådar men utan några nya eller verkligt substantiella resultat. Givet det osäkra källäget blir slutsatserna också skäligen vaga och resonemangen avslutas för det mesta med frågetecknen, försedda med olika nyanseringar på en skala från "osannolikt" till "högst troligt". Läsaren får således veta mycket om vad Uppåkra kan ha varit, men ganska lite om vad det faktiskt var. Mest intressant är skisserandet av utvecklingen av det danska landområdet från små, ganska isolerade bygdegemenskap, via större hövdingadömen, småkungariket och olika federationer, till en sammanhållen riksenhet administrerad efter engelska och kontinentala förebilder. Här föreslår Harrison Uppåkra som centralort i ett stort hövdingadöme som kontrollerade i stort sett hela västra Skåne, från Falsterbonäset i söder till Bjärehalvön i norr, och som först kring millenieskiftet överflyglades av den expansiva kungamakten under Sven Haraldsson "Tveskägg". Det nuvarande Lund ska ha anlagts efter dennes övertagande av tronen 987 som en maktdemonstration i akt och mening att ersätta det hedniska Uppåkra och dess gamla släktstrukturer med ett nytt, kungligt och kristet centrum.

Så långt är det lätt att instämma i de stora dragen, även om delar av argumentationen känns ganska ihåliga. Till exempel är inte resonemangen kring de s.k. trelleborgarnas datering och användning särskilt övertygande och verkar inte överensstämma med senare forskningsresultat.¹ Och när de kristna ek-kistegravarna på kyrkogården strax norr om lundadomen – den tidigaste dendrokronologiskt säkert daterad till senast 980² – inte stämmer med Harrissons eget grundläggningsdatum så förs de åt sidan med motiveringen att sådana data "är omöjlig[a] att sätta in i ett begripligt sammanhang". Så blir det lätt när den ena hypotesen läggs ovanpå den andra och konstruktionens stabilitet hotas av obekväma anomalier. Likväl förefaller den historiska rekonstruktionen i övrigt logisk och läsaren får på köpet en nyttig repetition av vad vi vet (och vad vi inte vet) om de nordiska ländernas dunkla järnåldershistoria. Inte mycket är egentligen nytt vad gäller Skåne, utom att fokus i den här skriften ligger fyra kilometer längre söderut än vanligt.

Uppåkra kyrka från väster. Foto Lars Berggren våren 2022.

Ett obekvämt faktum är att vi inte vet vad den fyndplats som vi nu kallar Uppåkra egentligen hette; den nuvarande benämningen är sentida och syftar på två små byar mellan vilka järnåldersbebyggelsen bredde ut sig. Lite egenomligt är det också att en så stor och betydelsefull plats inte någonstans verkar figurera i källlitteraturen. Men alldeles i slutet av boken antyder Harrison en i mitt tycke elegant lösning: att orten ifråga helt enkelt också hette – Lund. Därmed skulle den ”köpstad” vid namn Lund som Egil Skallagrimsson och hans följe enligt sagan (nedtecknad av Snorre) plundrade strax efter mitten av 900-talet kunna ha varit Uppåkra. Hur nära de båda orterna faktiskt ligger varandra framgår med all önskvärd tydlighet av det utmärkta fotot, reproducerat i stort format som avslutning på själva texten, där Uppåkra kyrkas torn sticker upp ur grönskan, till synes strax bortom domkyrkans.

Den fysiska boken är snyggt inbunden och formgiven. Brödtexten är satt med läsvänlig radängd och -avstånd och omges av ordentliga marginaler. Texten

flyter också ganska lätt och är språkligt korrekt, om än med en del onödiga utvecklingar och upprepningar. Bildmaterialet är väl återgivet men saknar tyvärr uppgifter om såväl föremålens mått som fotograferingsdatum. Ett utförligt index underlättar i hög grad navigerandet i det fakta- och namnpäckade innehållet, där samma orter och figurer förekommer på många ställen. Litteraturlistan är omfattande men svåränvänd eftersom hänvisningar saknas i brödtexten. Att de äldre källskrifterna redovisas separat, med kommentarer och upplysningar om olika utgåvor, är utmärkt.

Lars Berggren

- 1 Anders Ödman, ”Domkyrkoentreprenaden – förspel, genomförande och avslutning”, *Vägar mot Lund. En antologi om stadens uppkomst, tidigaste utveckling och entreprenaden bakom de stora stenbyggnaderna*, red. M. Cinthio & A. Ödman, Lund 2018, s. 131ff.
- 2 Maria Cinthio, ”Lund från första början”, *Vägar mot Lund* 2018, s. 17f.